

הערות בעניין ביאה שלא כדרכה למאמרו של הרב אריה כץ*

א. הרב כץ במאמרו עסק בהרחבה בקביעת הנוסח הנכון בדברי הרמב"ם בסוגיה זו, ובין היתר כתב (ריש עמ' 143): "הראשון הקדום ביותר שהתייחס לדברי הרמב"ם הללו הוא רבי ישעיה מטרנאני השני, ריא"ז, שכתב את דברי הרמב"ם על פי הגירסא שלפנינו בדפוסים וחלק עליהם". ע"כ. ובהמשך הקדיש תשומת לב משמעותית לריא"ז ולחשיבותו כעד נוסח לדברי הרמב"ם, אך לא ציין היכן כתב זאת הריא"ז. ובעוניי לא מצאתי את הדברים בריא"ז¹.

אגב, שני ראשונים שהעתיקו את דברי הרמב"ם ולא נזכר במאמר הם רבינו יונה (סנהדרין נח, ב ד"ה מי איכא) והעץ חיים (חזן, ח"ב עמ' רעא – הל' פריה ורביה פ"ג), וגרסתם דומה לגרסת שאר הראשונים שציטטו את דברי הרמב"ם וגרסו בדבריו: "ובלבד שלא יוציא שכבת זרע לבטלה". ויש לציין בזה גם לדברי רבינו יונה במקום נוסף (ספר היראה ד"ה לעת ערב, עמ' רכג במהד' ירושלים תשנ"א), בהדרכתו על קיום יחסי אישות: "ויזהר כפי יכלתו שלא להוציא זרע לבטלה".

ב. בהמשך דבריו (עמ' 147) התייחס הרב כץ לאפשרות שמאן דהוא הוסיף את האיסור להוציא זרע לבטלה על גבי דברי הרמב"ם, ודחה אפשרות זו משתי סיבות: האחת, "רחוק להניח שאם מדובר בתוספת עצמאית מקומית, שתוספת זו הייתה מתפשטת באופן גורף ומוסכם כל כך מהר". והשניה, ישנם ראשונים אשכנזיים שהתירו ביאה שלא כדרכה עם הוצאת זרע לבטלה ובראשם ר"י הזקן, וממילא לא היה צורך "להציל את הרמב"ם" מהכשלת הרבים באיסור, שכן גדולים התירו את הדבר לכתחילה.

לגבי הטענה הראשונה, לכאורה אין צורך לטעון שהתוספת ה"עצמאית" וה"מקומית" התפשטה. דיינו עם נטען שכל אותם כתבי יד שגרסו את התוספת, הועתקו מעד נוסח מוטעה, אחד ויחיד. ובכל מקרה מסתבר שרובם הועתקו זה מזה. לגבי הטענה השנייה, הרב כץ בעצמו כותב לעיל מינה: "ר"י בעל התוספות חילק בין מקרה בו מתכוון למנוע היריון שאסור, לבין אקראי למלא תאוותו שמוותר, אך ברמב"ם עצמו לא מופיע כל חילוק כזה". ומכיון שכך, ההבנה המקלה ברמב"ם היא מרחיקת לכת הרבה יותר מזו של ר"י.

הרב הראל דביר

* הרב אריה כץ, "דעת הרמב"ם בביאה שלא כדרכה", **אסיא** צז-צח, עמ' 141-149.
1. לא בפסקיו ליבמות י"ב (פ"א ה"א אות טו, עמ' ה במהד' מכון התלמוד הישראלי), לא בפסקיו ליבמות ל"ד (פ"ג ה"ב אחרי אות יא, עמ' כ), לא בפסקיו לנדרים דף כ' (פ"ב ה"ג אות ז-ט, עמ' רמח-רמט), לא בפסקיו לסנהדרין נ"ח (פ"ז ה"ב בין אות יט לאות כ, עמ' קלא), ולא בפסקיו לנידה י"ג (פ"ב ה"א אות א-יד, עמ' יח-כג).

תשובת הרב אריה כץ

תודה לרב הראל דביר על תגובתו ותוספותיו.

1. בעניין שיטת הריא"ז: המקור נשמט בטעות. בקונטרס הראיות לסנהדרין נח ב בסוף דבריו הביא הריא"ז את דברי הרמב"ם.

2. תודה על תוספת הראשונים שהביא לדבריי. בעניין רבינו יונה, ראה גם בתגובתי ששלחתי לרב רונס*. מכל מקום, ראה במבוא להוצאה החדשה לחידושי רבינו יונה לסנהדרין, שחידושים אלו יוחסו אליו בטעות ואינם לרבינו יונה, אלא לראשון מאוחר יותר.

3. בעניין האפשרות שכל הראשונים וכתבי היד שהביאו את הגירסא עם התוספת העתיקה כולם מאותו כתב יד. זהו אמנם עניין לבדיקה מקיפה יותר, וכמו כן אנו תמיד מודעים לכך שרק מיעוט קטן מכתבי היד שרדו, אולם העובדה שאנו מוצאים את אותה גירסא בכל תפוצות אירופה, אצל כל הראשונים שדנו בנושא (שלא הכירו שום גירסא אחרת ברמב"ם), וכמעט בכל כתבי היד (כל כתבי היד האשכנזים וכמעט כל הספרדים), כמה עשרות שנים בודדות לאחר שהופץ המשנה תורה, מראה בסבירות גבוהה למדי, שכבר כשהופץ המשנה תורה באירופה, הייתה בו אותה גירסא, ודו"ק: אין מדובר כאן ב"טעות", אלא בהשתלה מכוונת (לטוענים שאין זו גירסא נכונה), האם יעלה על הדעת שהשתלה שכזו הייתה אפשרית אצל האחראים להפצת המשנה תורה בתפוצות ישראל ללא אישורו של הרמב"ם (או לפחות ללא ידיעה ברורה שזוהי דעתו)?

4. בעניין הטענה האחרונה, הרי הרמב"ם בעצמו כמה הלכות לאחר מכן הזכיר במפורש את איסור הוצאת זרע לבטלה גם בהקשר לתשמיש, ולכן אף אם נאמר שיש בדבריו התר (מה שכאמור אין, וכמו שהובא אצל הר"י קפאח וברמב"ם פרנקל, שעל פי הגירסא שאינה גורסת במפורש את האיסור של הוצאת זרע לבטלה, הסיבה לכך היא שהיא מסתמכת על ההלכה בהמשך), צריך למצוא את החילוק.

* ראה להלן עמ' 189-193.